

GAZNELİ MAHMUD'UN MUTASAVVIFLARLA İLİŞKİSİ

MAHMUD OF GHAZNI'S RELATION WITH THE SUFIS

Mustafa AKKUŞ*

Öz

Gazneli Mahmud dönemi Sünni İslâm akaidinin tekâmül dönemlerinden biri olmuştur. Sultan Mahmud'un dini siyaseti çerçevesinde Gazneli topraklarında kelâmî tartışmalara pek fırsat verilmemiş, Sünni İslâm anlayışı çerçevesinde tevazu ve hoşgörüyü ön planda tutan tasavvufi hareketler itibar kazanmıştır. İyi bir dini ve tasavvufi eğitim alan Gazneli Mahmud, sultanlığı döneminde Sünni âlimler ve mutasavvıflara değer vermiş, adlarına vakıflar kurarak bu düşünceyi hâkim kılabilecek medreseler ihdas etmiştir. Kendi siyasetine aykırı tüm itikadî inançlar ve tasavvufi anlayışlarla mücadele etmekten, hatta bu topluluklara karşı sefer düzenleyip savaşmaktan çekinmemiştir.

Gazneli Mahmud'un dini eğitimi, tasavvufi yönü ve mutasavvıflarla ilişkileri doğrultusunda dönemin temel eserleri tabakât, terâcim ve menakıbnamelerinde birçok bilgiler rivayet edilmektedir. Bazı rivayetlerde onun kerametlerinden bahsedilirken, kalp gözü açık, velâyet sahibi bir mutasavvıf gibi anlatıldığı menkıbeleri mevcuttur. Bu çalışmamızda onun dini eğitimi ve bakış açısı, menkıbevi hayatı ile dönemin mutasavvıflarıyla ilişkileri anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Gazneli Mahmud, Dini Siyaset, Tasavvuf, Gazneliler, Mutasavvıflar.

Abstract

Mahmud of Ghazni's rule witnessed the formation of fundamental Sunni principles. Mahmud of Ghazni ignored the activities related to kalam in accordance with the religious policy, and he rather preferred to protect sufist waves relied on modesty and tolerance. Mahmud of Ghazni with a well-religious and mystical education valued the Sunni scholars and sufists in terms of the sultanate, and created madrasas by establishing foundations on behalf of them. He did not hesitate to fight against those who were against his rule and to stand against all mythical beliefs and mystical insights contrary to his own politics.

A lot of data related to Mahmud of Ghazni's religious education, sufist stance and relations with sufists can be found in co-eval pieces such as tabakât, terâcim and menakıbnames. Some narratives cite him a sufi as compassionate, and wise as told in the stories. This study aims at investigating his religious education and viewpoint in regard to narratives and his relations with the sufis.

Keywords

Mahmud of Ghazni, Religious Policy, Mysticism, Ghaznavids, Sufis.

* Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/Türkiye, makkus@konya.edu.tr <http://orcid.org/0000-0001-6327-8278>

Gönderim Tarihi: 19.09.2018
Kabul Tarihi: 03.12.2018

Giriş

Tasavvuf, zahirde ve bâtında şeriatın gereklerini yerine getirerek kalbin Allahü Teâla'ya hasredilmesi, onun dışındaki her şeyin hakir görülüp terkedilmesi şeklinde tarif edilmektedir (Gazali 1431/2010: III, 219; Öngören 2011: XL, 119). Hakk'ın rızasını kazanmak için nefsi temizleyip Allah ve Resulü'nün ahlakıyla ahlaklanmayı gaye edinen Tasavvuf'a, mutasavvıflar, meşrepleri ve düşüncelerine göre birçok anlamlar vermişlerdir (Kuşeyri 2009: 309-312; Eraydın 1997: 36-44; Öngören 2011: XL, 119-122). Bu yorumlara genel olarak bakıldığında Tasavvuf, ilahi emir ve yasaklara teslimiyet, Allah ve Resulü'nün ahlakıyla tezyin ve Allah'tan başka her şeyden kalbin uzaklaşması olarak tanımlanabilir (Eraydın 1997: 40).

İslâm dünyasında IX. Asırdan itibaren yoğun olarak kelâmî tartışmalar başlamış, zamanla mütekellimler (Mutezile kelimcileri gibi) siyasi otoriteyi etkileyerek kendileri gibi düşünmeyen farklı itikadî düşüncelere karşı tahakküme gitmiştir. Mihne olaylarında da görülen bu süreç zamanla kelâmî mezhepler arasında halka yansıyan çatışma ortamına dönüşmüştür. Bu tartışmalar içerisinde yer almayarak kendilerini zühd ve takvaya veren, her türlü tartışma ve mâsivadan uzak, halk içerisinde mütevazı bir hayat süren zahidler eliyle tasavvuf düşüncesi oluşmuş ve X ve XI. yüzyılda hızla yaygınlaşmıştır. Ayrıca halk arasında tasavvuf erbabının itibar görüp sevilmelerinde onların yaşayış ve ahlaki yönlerinin yanında dönemin sultan ve emirlerinin de büyük rolü olmuştur. Gerek aldığı dini ve tasavvufi eğitim ve gerekse uyguladığı Sünni İslâm politikalarıyla Horasan, Maveraünnehir ve Gazne bölgelerinde tasavvufun gelişmesi ve mutasavvıfların çoğalmasında Sultan Gazneli Mahmud (998-1030)'un etki ve katkısı büyüktür.

Sultan Mahmud'un mutasavvıflarla ilişkileri ve bu dönem tasavvuf hayatına tesirlerini ele alırken dönemin temel kaynakları ile onları takip eden asırlarda kaleme alınan muahhar eserlerden faydalandım. Bu eserlerin sultana bakışı onun dini yönü ve zamanın din adamlarıyla ilişkilerine dair rivayetleri titiz bir şekilde değerlendirdim. Çalışmamda çokça kullandığım birinci el kaynak eserin müellifi olan Utbi, kitabını bizzat Gazneli hâkimiyetinin zirvesinde olduğu bir dönemde ve onların himayesinde yazmıştır. Kitâbü'l-Yemînî, tasvirleri bol, çok ağdalı ve ağır bir üslûpla yazılmıştır. Yani eser, tarihi olduğu kadar da edebidir. Eserde şiirsel bir dil ve romanlara mahsus bol sayıda tasvirler kullanılmıştır. Hem Gazneli Sultanlarının himayesinde yazılıp Gazneli Veziri Ahmed b. Hasan el-Meymendî'ye sunulduğu hem de edebi unsurlar içermesi nedeniyle eser ihtiyatlı kullanmayı gerektirmektedir. Ancak Utbî dindar, dini ve itikadî hassasiyeti olan bir sultan portresi çizerken, daha sonra kaleme alınan tarih, menakıbname, nasihatname ve biyografi tarzı kaynaklar, sufi bir sultan resmederler. Araştırmamda bu rivayetleri vererek, bu dönüşüm ve oluşan algıya değinmeye çalıştım.

İyi bir dini eğitim alan Gazneli Mahmud tasavvufa meyletmiş, mutasavvıflara değer verip saygı göstermiş ve onun döneminde sûfîlerin üslup ve usulüne uygun medreseler kurulmuştur (İbadi 1997: 290). Dönem dönem fıkıh ve kelâm ekollerinde yaşanan şiddet ve ayrışmadan uzak, kucaklayıcı vasıflarla bilinen bu medreseler, insanlar tarafından kabul görmüş, talebeler ve müritler bu medreselere yönelerek tasavvufi adap ve erkânı öğrenmişlerdir. Tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm ilimlerinin yanında afakî ve enfüsî müşahede ve seyr-i sülûk'e dair bilgilerin öğretildiği bu medreselerden biri de ünlü mutasavvıf Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö. 412/1021)'nin yaptırdığı ve kendi adıyla anılan medresesidir (İbadi 1997: 291-293). Bu dönemde diğer bir tasavvuf erbabı Ebû Saîd Ebu'l-Hayr Fazlullah b. Muhammed el-Meyhenî (ö.

440/1048)'nin kurduğu Ebû Saîd Ebu'l-Hayr Medresesi'nde dini ilimlerin yanında müşahede, akaid ve sufi erkanı üzerine dersler verilerek kalbin tezkiyesi, nefsin terbiyesi, kulluk ve tevazuda Allah ve Resulü'nün ahlakı üzere talim ve terbiye yapılmıştır (İbadi 1997: 286).

Gazneli Mahmud zühd hayatına önem vermiş, mala ve mülke değer vermemiş, çoğu zaman yakın devlet adamlarına bir şeyhin müridlerine olan şefkatiyle muamele göstermiştir. Dönemin kaynakları onu bir mutasavvıf gibi dünya malına değer vermediği, cömertliği şîâr edindiği, İslâm'ın şîârını hâkim kıldığı, birçok kez zor duruma düşüldüğünde dua ve niyaziyla belaların def'ine sebep olduğu keramet ve velayet sahibi bir sultan olarak tasvir ederler. Utbi gibi Sultan'a çağdaş olan müverrihler onun dindarlığını ön plana alıp zikrederlerken, muahhar müverrihler Gazneli Mahmud'un menkıbevi hayatı hakkında bilgiler vererek velayet ve keramet sahibi sultan olarak anarlar (Utbî 1966: 331-369; Cüzcânî 1984: 230-231; Zehebî 1996: XVII, 86; Şebânkâreî 1984: II, 69; Hemedânî 1959: 159). Bu da bizde vefatından sonra Sultan Mahmud'un menkıbevi bir kişiliğe büründürüldüğü kanaatini oluşturmaktadır.

Gazneli Mahmud âlim, fazıl ve mutasavvıfları desteklemiş, tasavvufun yayılmasında öncülük etmiştir. Ehl-i Sünnet itikadına ters düşmeyen fikrî ve tasavvufî hareketler onun tarafından hoş karşılanıp destek görmüştür. Gazneli Mahmud'un maddî ve manevî açıdan desteklediği mutasavvıflar, onu yalnız bırakmayarak toplumsal düzen ve güvenliğin sağlanmasında belirleyici rol oynamışlardır. Nitekim Ebu'l-Hasan Harakânî (ö.425/1033), Ebû Saîd Ebu'l-Hayr Fazlullah b. Muhammed el-Meyhenî (ö. 440/1049), Ebû'l-Fazl el-Huttelî ve Hâce Abdullah-ı Ensârî (ö. 481/1088) gibi nice tasavvuf önderleri Gazneli Mahmud'un yanında yer alıp onu desteklemişlerdir (İbâdî 2001: 68). Ayrıca Gazneli Mahmud dönemi âlim, ârif, fakih ve zâhitlerinden olan İmam Abdurrahman b. Ebû Şureyh b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî (ö.390/1000) ve onunla aynı dönemde yaşayan Gazneli Mahmud'un âlim, imam ve fakihlerinden olan İsmâil b. Ahmed b. İbrâhim b. İsmâil Ebû Sa'd el-İsmâilî (ö.395/1005), tasavvuftaki terakkisiyle Horasan mutasavvıflarının şeyhi olan Ebû'l-Kâsım b. Muhammed en-Nîşâburî (ö. 418/1027), sadakati ve üstün ferasetiyle öne çıkan ve birçok kerâmete sahip olan Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Kassâb el-Âmûlî (ö. 409/1018) ile Buhara bölgesindeki ashâb-ı hadisın reisi sayılan İmam Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed b. Halîmî,(ö. 402/1012) ve sahib-i keramet olan Ebû Ali el-Hasan b. Ali ed-Dekkâk (ö. 405/1014) bu dönemdeki önemli mutasavvıflardan bazılarıdır (İbâdî 2001: 287-289; Palabıyık 2001: 68).

Gazneli Mahmud'un Dini Eğitimi ve Tasavvufa Bakışı

Gazneli Mahmud'un Sebük Tegin gibi akıllı, ferasetli, dindar ve usta bir siyasetçi babanın oğlu olarak dünyaya gelmesi, babasının eğitimi konusundaki hassasiyeti ve evladını her alanda donatmak için yazdırdığı kendi öğütlerini içeren pendnamesi onun her alanda öne çıkmasının, iyi bir idareci olmasının ve yaşadığı asra damgasını vurmasının en önemli sebebi olmuştur¹. Gazneli Mahmud, küçüklüğünde Kur'an-ı Kerim'i babası Sebük Tegin'in kendisine çok güvendiği Hanefî mezhebi imamlarından Kâdı Ebû Nasr Hüseyinî'nin gözetiminde ezberlemiş, ilk eğitimini ondan almıştır (Kureşî 1978: III, 438; Merçil 2003: 362). Gazneli Mahmud, daha sonra dönemin büyük âlimleri arasında zikredilen dönemin kadısı Kâdı Ebû Ali'nin babası olan el-Hinnâî (Hîniyâî)'nin yanında eğitim görmüştür (Nâzım 2000: 33). Gazneli Mahmud, babasının yanında seferlere katılmış, onun nasihatlerini içeren *Pendnâme'*den istifade etmiş, katıldıkları savaşlarda askeri kabiliyetini geliştirerek babası nezaretinde ahlaki, siyasi ve askeri

¹ Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb* adlı eserinin ikinci cildinde Emir Sebük Tegin'in Pendnâmesinin zikri adlı bir bölüm açar ve oğlu Mahmud'a geçmiş, ataları, dini, siyasi ve ahlaki nasihatlerini içeren altı sayfalık öğütleri zikreder. (Şebânkâreî 1984: II, 37-42). *Mecma'u'l-Ensâb*'da zikredilen bu *Pendnâme* Erdoğan Merçil tarafından müellif nüshası ve istinsah nüshaları karşılaştırılarak metni ve tercümesi yayınlanmıştır. (Merçil 1975: IV, 203-233).

terbiye almıştır. Bunun yanında edebiyat ve İslâmî ilimlerde derinliğe ulaşarak yüksek bir dinî bilgiye sahip olmuş, iyi derecede Arapça, danışmanları ile anlaşabilecek seviyede Farsça öğrenmiştir (Bosworth 1999: 129).

Dönemin kaynakları ve özellikle Sebük Tegin'in oğlu Mahmud'a yazdığı *Pendnâme'*den öğrendiğimize göre Gazneli Mahmud, ilk din eğitimi ve İslâm inancını dinî konularda çocukluğundan itibaren çok hassas olan ve sağlam itikat sahibi babası Sebük Tegin'den almıştır. Sebük Tegin oğluna nasihat ederken kendisinden örnekler vermiş, yüce Allah'ın kendisini bu makam ve mertebeye ulaştırdığını dile getirmiştir. Sebük Tegin oğlu Mahmud'a: "*Allah'tan kork ki elinin altındakiler senden korksun! Takvalı ol zira takvalı olmayan padişaha saygı göstermezler* (Şebânkârêî 1984: II, 39)" diyerek daha çocuk yaşta olan Mahmud'un inançlı, insafı ve takvalı bir genç olarak yetişmesini sağlamıştır.

İyi bir din eğitimi alan Gazneli Mahmud, Hanefî fakihî sayılmış, kendini geliştirerek bu alandaki hatırı sayılır âlimlerin arasına girmiş, saltanatından iki yıl önce Hanefî fıkhi üzerine dönemin güncel konularını içine alan *et-Tefrîd f'l-Furû* adlı bir eser telif ettiği zikredilmiştir (Kargar 2005: 13). Dönemin birçok olaylarına şahitlik eden Gazneli tarihçi Utbî, sultan hakkında şu ifadeleri kullanır: "*O rûşte erdiği andan itibaren babasından gelen güçlü geleneğin ışığında kâfir diyarlara seferlere gitmeye alışmıştı. İlmî tartışma ve görüş bildirmeye muktedir, Ehl-i Sünnet akidesi ve ashabın mezhebine vâkıfti. İnceleyebilen, dinin usulünde basiretli, mühlitlere karşı ciddi, tefsir, tevil, kıyas ve dile de hâkimdi. Nâsîh, mensuh, sahîh ve zayıftan haberdardı. Basiretinden dolayı milletleri inkârden kurtarır, şeriati bidat tozundan ayırır ve korurdu*" (Utbî 1966: 369).

Gazneli Mahmud, babası hayattayken ilim ve ulemâ ile iç içe olmuş, Ehl-i Sünnet itikâdı üzere hareket etmiş, Ehl-i Sünnet imamlarının görüşlerini incelemiş, çokça hadis ve tefsir araştırmalarında bulunmuş, hak ve bâtil bütün mezheplerin inceliklerine vakıf olmuştur. Devletin başına geçince illere gönderilen memurlardan halkın itikâdı konusunda bilgi vermelerini özellikle istemiş, görevlilerden ülkesine Bâtınî düşüncesinin girmeye başladığını öğrenince de, derhal din görevlilerini göndererek batıl düşüncelere karşı mücadele etmiştir (Perviz 1957: 246). Utbî onun bu yönünü şöyle zikreder: "*O devletin düzenini sağlamak için ülkedeki tüm fikirleri yakından takip eder, Ehl-i Sünnet dışındaki fikirlere pek sıcak bakmazdı. Bir ara kendisine yeni bir fikrin ortaya çıktığı söylendiğinde, "birileri indirilmiş nassı nasıl türlü türlü tevil eder ve böyle yapınca da dini kaidelerin yok olması, akidelerin kaldırılması, şeri ilimlerin öğrenilmesinin iptali ve din seyri için çalışmış olur. Şeriati hükümleri ve tarikat meselelerine nasıl yüz çevirir!"*" diyerek görevlileri araştırıp incelemeye sevk etmiştir (Utbî 1966: 370). Toplumla fitne sokacak fikirlerin önünü almaya çalışmış, Ehl-i Sünnet dışı Şîa gibi başka düşünce ve mezheplere itibar etmemiştir. Dönemin müftüsü olan Üstat Ebu Bekir'in Sultan'a: "*Din, diyanet, ilim ve emanetten ilham alan her şey kabuldür. O yücedir. O zirveye ulaşacaktır. Nitekim haberlerde belirtildiği gibi yüce Allah şöyle buyuruyor: Ey dünya bana hizmet edene hizmet et! Sana hizmet edene güçlük ver!*" nasihatini Gazneli Mahmud'un bakış açısının ve tasavvuf anlayışının ne şekilde yönlendirildiğini ortaya koyan önemli ifadelerden biridir (Utbî 1966: 370-372).

Gazneli Mahmud'un eğitim hayatındaki en önemli öğretmeni şüphesiz babası Sebük Tegin'dir. Şebânkârêî'nin bize aktardığı, babanın oğluna dini, siyasi ve askeri nasihat ve öğütlerini içeren ve Gazneli Mahmud'u İslâm ahlakı üzere tezyin eden *Pendnâme*, onun yetiştirilmesiyle ilgili birçok bilgiler ihtiva etmektedir. O, *Pendnâme'*de oğluna affetmeyi ve cömert olmayı öğütlemiştir. Ayrıca oğluna kul hakkına dikkat etmesi, hazine konusunda hassas olmasını istemiş ve ona: "*Mal ve mülkü helal yoldan toplamak önemlidir. Sana halkın malını zorla almanı tavsiye etmiyorum. Eğer malı zorla toplayarak hazineye koyarsan o senin dünya ve ahirette*

düşmanın olacaktır (Şebânkâreî 1984: II, 40-42; Merçil 1975: IV, 229-232)" diyerek kul hakkına girmemesi ve haram yememesini öğretmiştir.

Derin bir dini mefkûreye sahip olan Gazneli Mahmud, babası ve âlimlerden öğrendiği dinî bilgileri sayesinde kuvvetli bir imana sahip olmuş, dinî bir mesele söz konusu olunca etrafında bulunan âlimlerle istişare etmiştir. Hindistan seferlerine çıkarken de gaza aşkıyla ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in adının gitmediği yerlere onun adını götürmek ve İslâm'ı yaymak için çabalamıştır. Utbî onun "*fesat ve dinsizlikle yönetilen Gûr şehri üzerine sefer düzenlediğini... İslâm'ın şîârını o bölgeye hâkim kıldığını*" zikreder (Utbî 1966: 313). Sultan burada zafer elde ettikten sonra Naradin bölgesini fethetmiş ki o bölgeye henüz İslâm'ın güneşi doğmamış ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in daveti yayılmamıştı. Ancak fetih sonrası o bölge şirk zulmünden temizlenmiş, orada camiler yapılmış, Kur'ân-ı Kerim okutulmuş, ezan sesleri duyulmuş, Müslüman beldesi haline gelmeye başlamıştır (Utbî 1966: 331). Nitekim o, fethettiği yerlerin putlarını kırarak yerine cami ve medrese yaptırmıştır. O, dinî kurallara hassasiyetle yaklaşmış, siyasi menfaati olsa bile dinin caiz görmediği konularda temkinli davranmıştır. 417/1027 yılında Türkistan bölgesindeki gayrimüslim Türk hükümdarlarından Kaya Han ve Buğra Han tarafından gelen elçi, Gazneli Mahmud ile akrabalık ilişkileri kurmak istediklerini bildirdiklerinde Sultan ona: "*Biz Müslümanız, sizler ise kâfirsiniz. Bizim kızımız ve kız kardeşimiz size uygun olmaz. Eğer Müslüman olarsanız ona göre tedbirinizi alınız* (Gerdâzi 2005: 275)" diyerek dinî hassasiyetini göstermiştir.

Utbî'nin "*Yeminuddeole halkın umudu, dinin ışığı ve iftihar olan bir padişah* (Utbî 1966: 404)." şeklinde tavsif ettiği Gazneli Mahmud, muttakî, muvahhit ve din işlerine sınıksız sarılan bir hükümdardır. O, Kur'ân ve Sünnet'e bağlı olup, Kur'ân-ı Kerim'in tilavetini ihmal etmemiş, genellikle namazlarını cemaatle kılmıştır. Nitekim kolayca Gazne Cami'ne gidip gelebilmek için Fîrûzî Köşkü ile cami arasında gizli bir yol yaptırmıştır. Gazneli Mahmud, gönlünde hep hac arzusunu ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sevgisini taşımış, Horasan'dan Mekke'ye onun ziyaretine giden hac kabilelerinin yol güvenliğini sağlamıştır (Halîlî 2013: 126). O, İslâm âleminin birliğini sağlamak için Karmatîlere karşı mücadele vermiş, Karmatî düşüncenin ülkesine girmesini engellemeye yönelik her türlü tedbiri almış ve istihbaratı güçlendirmiş, 403/1013 yılında Nişâbur'da Karmatîliği yaymaya çalışan Karmatî dâîsi Tâhertî'yi affetmemiş, idam ettirmiştir (Halîlî 2013: 127).

Gayr-i Müslimlere ve Ehl-i Sünnet dışı batıl tüm oluşumlara karşı sert bir tavır takınan ve devleti içerisinde müsamaha göstermeyen Gazneli Mahmud, Müslümanlara karşı daima adaletli ve merhametli davranmıştır. Selçuklu Türkmenleri Horasan'a getirildikleri sırada Tûs Valisi Arslan Câzib, ileriye dönük endişelerini dile getirerek Gazneli Mahmud'tan getirdiği Türkmenlerin öldürülmesi veya başparmaklarının kesilmesini istemiştir. Buna karşı Gazneli Mahmud, adaletli ve Müslümanlara karşı müşfik tavrını ortaya koyarak "*Sen ne katı kalplisin; suçları kesinleşmemiş Müslümanlara söylediğin şeyi nasıl yapabilirim*" sözleriyle karşı çıkmıştır (Müstevfî 2015: 20).

Dönemin kaynaklarından Utbî, Gazneli Mahmud'u her önemli işinde istihâreye yatan, şehadete hırsıyla koşan birçok dini meziyetlere sahip bir sultan olarak şöyle zikreder: "*Sultan Mahmud Harezmi, Büst, Kannuc ve Muharre fethinden sonra Gazne'ye doğru yola çıkmak için istihareye yatmış ve uykusundan lezzet alan Sultan, saadet şevki ve şehadet hırsıyla Seyhun, Ceylem, Cend, Raha, İraye, Beyt-i Herz ve Şetlîder nehirlerinden geçer. Gittiği her yerde elçiler karşılar, ona itaat ederler. Kaşmir'e vardığında hükümdarı kendisine itaat eder. Her düşmanına tek çare olarak İslâm ve teslimiyeti önerir. Hicri 20 Recep 409 yılında Macun'a geçer. Daha sonra hedefi olan Burne'ye varır. Burne'de Hint hükümdarlarıyla birlikte on bin kişi İslâm'la müşerref olur. Sonra Kulçent Kalesi'ne Allah'u Ekber*

diyerek girerler (Utbi 1966: 376).”² Utbî, Gazneli Mahmud’un Kur’an ayetlerini kendine rehber edindiği ve o çizgide yürüdüğünü ifade eder (Utbi 1966: 391).

Yine muahhar kaynaklardan Cüzcânî ve Zehebî, Gazneli Mahmud’u basiret sahibi ve Allah’ın veli kullarından olan bir devlet başkanı olduğunu, zor durumlarda Allah’ın yardımı ve ikramına nail olmuş bir sultan olarak görürler (Cüzcânî 1984: 230; Zehebî 1996: IV, 86). Nitekim Gazneli Mahmud, Sûmenât seferi dönüşünde İslâm ordusunu ıssız bir bölge üzerinden Sind bölgesine çekmek istemiş, bu hedefine ulaşmak için yolu bilen bir rehber ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Bu sırada Hint asıllı biri gelip Gazneli Mahmud’a yol gösterebileceğini bildirerek onu ve ordusunu susuz bir çöle götürürken, rehberin ihaneti ortaya çıkmış, o Hindû: “*Ben kendimi Menat (muhtemelen sumenat) putuna feda ettim. Seni ve ordunu susuz bir çöle getirdim ki helak olalım*” diyerek niyetini açıklamıştır (Cüzcânî 1984: 230). Bunun üzerine Gazneli Mahmud, hain Hindû rehberin kellesinin vurulmasını emretmiştir. Ardından ordusu ile konaklamış, gece ilerleyince ordusundan uzak bir yere giderek Allah’a yalvarmış ve kendilerinin bu susuzluktan kurtulmaları için dua etmiştir. Geceleyin ordusunun kuzey tarafından bir nur görülmüş, sultan ordusuna görünen aydınlığa doğru gitmesini emretmiştir. Güneşin doğuşuyla Allah İslâm ordusunu suya kavuşturmuş, böylece Müslümanlar helak olmaktan onun duasıyla kurtulmuşlardır (Cüzcânî 1984: 231).

Benzer bir rivayetten Şebânkâreî de bahseder. Hindistan seferlerinin birinde ordusuyla susuzluğa maruz kalan Gazneli Mahmud, çadırına çekilerek: “*Ya Rabbi kullarını suya doyur!*” diyerek dua edince, bir bulut belirerek dolu yağmaya başlamış, Gazneli Mahmud ve ordusu kovalarını doldurarak susuzluk felaketinden kurtulmuşlardır. Ardından Gazneli Mahmud, iki rekât şükür namazı kılarak Rabbine dua etmiştir (Şebânkâreî 1984: 68- 69). Şebânkâreî Gazneli Mahmud’un velayet sahibi, duası makbul, kalp gözü açık bir sultan olduğuna dair başka bir rivayet daha nakleder. Rivayete göre: Sultan Mahmud’un sakin, fırtınanın olmadığı bir günde askerlerinden çadırların toplanılması ve ahırların tahkim edilerek kapatılmasını ister. Akabinde sultan namaz kılmaya başlar. Onun namaz kılmaya başlamasıyla insanları dahi uçuracak şiddetli bir fırtına koptuğu görülmüş, Gazneli Mahmud ve ordusu Rabbinin lütfu ve sultanın da tedbiriyile fırtınadan sağ salim kurtulmuştur (Şebânkâreî 1984: II, 69).

Gazneli Mahmud, kendi itikadî düşüncesinden olan komşu Müslüman devlet hükümdarlarının dinî ve fikhî bilgilerini sınamış, ara sıra onlara fikhî ve itikadî sorular yönelmiştir. Dinî konudaki bilgi ve derinliği yönüyle de çevre hükümdar ve sultanlar üzerinde tahakküm kurmuştur. Tasavvufi konulardaki derinliği Karahanlı hükümdarı Buğra Han’a bir elçiyle gönderdiği mektupta da açıkça görülmektedir (Beyhakî 1940: III, 1218).³

Dini ve tasavvufi yönü güçlü olan Gazneli Mahmud, siyasî ve içtimaî alandaki sorunları da dinî uygulamalarla çözmeye çalışmış, kalbinin mutmain olması için sıkıntılarını dini konularına göre şeyhi veya müridi gibi gördüğü danışmanları, vezirleri ve âlimleriyle

2 Utbî’nin zikrettiği başka bir rivayette de Sultan Mahmud Sistan’ın fethi sonrası Multan üzerinden Behatiye adlı bölgeyi ele geçirmiş, orayı şirk ve şirk ehlinde temizleyerek bölgenin her köşesine İslâm dini ve şariat-ı Muhammedî’yi yerleştirmiştir. Camiler ve medreseler yapmış, âlimleri farz ve sünneti öğretmekle vazifelendirmiş, helal ve haramı belirlemeleri ve öğretmeleri üzere görevlendirmiştir. Bu arada Gazneli Sultan Mahmud Multan Valisinin kötülük ve fesada iyice bulaştığı, akidesinin bozulduğu ve Multan halkını kendi hevasıyla yönettiği ve onlara eziyet ettiği haberini almıştır. Böylece dini gayreti ve hamiyeti coşarak karar verme konusunda bir işaret beklentisiyle istihareye yatmış, İslâm’ın dostları ve hakkın yardımcısı olan ordusuyla birlikte Multan’a doğru sefere çıkmış ve zafer elde etmiştir. (Utbi 1966: 279)

3 Beyhakî bu mektup ve mektuba verilen cevapla ilgili ayrıntılı bilgiler verir. Mektuba Maverâünnehir âlimlerinin toplanıp cevap vermekte zorlandıkları, ilimde derinliği, fazileti ve güzelliğiyle bilinen, Arap dilinin belâgatını iyi bilen Buğra Han’ın danışmanı Muhammed b. Abduh el-Kâbe’ın özlü bir cevabını Gazne’ye gönderdiğini zikreder. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Beyhakî, 1940; III, 1218).

paylaşmıştır. Nitekim onun yanındaki vezir ve vekilleri ilim ve irfandan nasibi olan insanlar olmaları sultanı bu açıdan güçlendirmiştir.⁴

Dönemin kaynaklarında Gazneli Mahmud'un Rasülullah'ı sık sık rüyasında gördüğü, her türlü müşkülünü ona arz ettiği veya onun ikram ve iltifatına mazhar olduğu rivayet edilir. *Tarih-i Güzide'* de rivayet edildiğine göre Gazneli Mahmud'un kafasını sürekli üç mesele meşgul etmiştir. Bunlardan birincisi efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hadisinde geçen âlimlerin peygamberlerin varisi olması, ikincisi ise kendi soyunun doğru olup olmadığı ve üçüncü ise hesap günün nasıl olduğu konusudur. Bu sorularla kafası meşgul olan Gazneli Mahmud bir gece bir medresenin önünden geçerken karanlıkta ders çalışan bir talebeyi görmüş acıyarak elinde bulunan mumu talebeye vermiştir. Gece rüyasında efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'i görmüş ve Rasülullah ona şöyle seslenmiştir: *"Ey Sebük Tegin'in oğlu! Allah seni dünya ve ahirette saygın kılsın, sen benim varisimi saydığın gibi"* deyince Gazneli Mahmud gönlünü meşgul eden sorulara cevap bulmuştur (Müstevfi 2015: 503).⁵

Gazneli Mahmud'un menkıbevi hayatı hakkında kaynaklarda zikredilen birçok rivayet vardır. Bunlardan bir diğeri ise şudur: Bir gün Gazneli bir vatandaş Sultan Mahmud'a gelerek zalim biri hakkında şikâyetçi olur ve sultana: *"Geceleri zalim bir insan beni döverek evimden çıkarır ve mahremimle aynı yatakta yatar, beni bu durumdan kurtar"* der. Bu durumdan çok rahatsız olan Gazneli Mahmud: *"Saldırgan adam evine gelince sessiz bir şekilde sarayıma gelerek beni haberdar et"* der. Saldırgan, şikâyetçi adamın evine girince o, derhal Gazneli Mahmud'a haber vermiş, Gazneli Mahmud da bizzat şikâyetçi adamın evine giren saldırganı görünce aniden saldırıya geçerek öldürmeden önce hızla mumu söndürmüş ve sonra saldırganı katletmiştir. Ardından secdeye kapanmış ve bir bardak su içmiştir (Halîfî 2013: 118). Şikâyetçi adam Gazneli Mahmud'un bu davranışının sebebini sorunca: *"Mumu söndürmemin sebebi saldırgan insanın yüzünü görmek istemediğim içindir. Görürsem belki yakınum olabilir, adaletime gölge düşürebilirdi. Secdeye gitmemin sebebi öldürülen saldırganın herhangi bir akrabam olmadığı, dolayısıyla onun günahına ortak olmadığım için Rabbime şükretmemdendir. Su içmemin sebebi ise senin bana bu haberi getirdiğinden beri bir yudum suyun ve bir lokma ekmeğin dahi boğazımdan geçmediğindendir"* (Halîfî 2013: 119)" şeklinde cevap vermiştir.

Hayatını hep gaza ve seferde geçiren Gazneli Mahmud'un vücudu hayatının son günlerinde zayıflamaya başlamıştır. Bu da çok savaşa katılması ve özellikle hemen her yaz mevsimini Hindistan seferleriyle geçirmesinden kaynaklanmıştır (Zehebî 1996: XVII, 493). Buna

4 Gazneli Mahmud bir gün sabah namaz kılarken omuzu seviyesinde olan aynada kendini görür. Bu arada veziri Ahmed Hasan Meymendi içeriye girer. Gazneli Mahmud ona başını sallayarak oturmasını ister, vezir de Gazneli Mahmud'un önüne oturur. Namazını tamamlayan Gazneli Mahmud hırkasını giyer, tacını başına koyar, müzeyyenlerini takarak aynaya bakar, kendi yüzünü görünce tebessüm ederek vezirine: *"Biliyor musun ki şu anda gönlümden ne geçiyor?"* der. Bunun üzerine veziri: *"Efendim daha iyi bilir"* deyince Gazneli Mahmud: *"İnsanların beni sevmemelerinden korkarım. Çünkü benim yüzüm güzel değildir. Genelde insanlar yüzlü güzel padişahları sever"* deyince veziri: *"Öyle ise sen öyle iş yap ki insanlar seni ailesinden fazla sevsinler! Senin emrin üzerine suya ve ateşe koşsunlar."* Vezirin bu anlamı sözleri üzerine Gazneli Mahmud: *"Ne yapayım?"* deyince veziri *"Altını düşman olarak gör ta ki insanlar seni sevsin!"* der. Vezirin bu sözleri Gazneli Mahmud'un hoşuna gider: *"Bu sözün içinde bin mana ve fayda var"* diyerek vezirin dediklerini uygulamaya koyar (Nizâmülmülk 2009: 65). Benzer hikâyelerden birini de Müstevfi rivayet eder: Gazneli Mahmud bir gün aynaya bakarak kendi çirkin yüzünden tiksindir. Onun bu halini gören veziri Gazneli Mahmud'a sebebini sorunca: *"halkımın yüzüme bakıp nurlanmaları ve sevinmeleri gerekir. Fakat benim çirkin yüzüme bakan halk belki de kör olabilir"* diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir. Bunun üzerine Gazneli Mahmud'un ferâsetli veziri akıllıca bir cevap vermiştir: *"Sîretinizi düzeltiniz. Çünkü sîretiniz herkesi kapsar. Güzel sîret ve ahlakla gönülleri fethedebilirsiniz"* şeklinde konuşmuştur. Vezirin bu sözleri Gazneli Mahmud'un hoşuna gitmiş ve o andan itibaren sîretini güzelleştirmeye çalışmıştır. (Müstevfi 2015: 498).

5 Başka bir rivayete göre Gazneli Mahmud'un rüyasına giren Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle seslenmiştir: *"Ey Sebük Tegin'in oğlu! Sen benim varisime ikram ettiğin gibi Allah sana da ikram etsin"* buyurmuştur. (Saray Bosnavî 1255/1839: 37).

rağmen hekimlerin istirahat et tavsiyelerine aldırmadığı gaza faaliyetlerine devam ettiği, özellikle 418/1027 yılında gerçekleşen Catlar Savaşı sonrası iyice zayıf düştüğü bildirilmiştir (Zehebî 1996: XVII, 493; Kargar 2005: 18). Bir süre Horasan'da asayişini sağlayan (Hücvîrî 2007: 17; Kargar 2005: 18; Bayur 1987: I, 179). Gazneli Mahmud'un sıhhatine Belh'in havası iyi gelmeyince Gazne'ye giderken vezirine: "Ey Ebû Hasan Şeyhiniz gitti" diyerek altmış bir yaşında 4 Rabîülâhîr 421/11 Nisan 1030 tarihinde Cumartesi günü vefat etmiştir (Zehebî 1996: XVII, 493; Cüzcânî 1984: 231; Hücvîrî 2007: 16; Şebânkâreî 1984: II, 66).

Kaynaklarda tasavvufî yönü ve menkıbevi hayatı hakkında birçok rivayet zikredilen Gazneli Mahmud sonraki dönemlerde Horasan mutasavvıflarının büyüklerinden sayılmıştır. Bazı kaynaklarda onun Horasan'da yetişen tasavvufun yedi sultanından biri olduğu zikredilir.⁶ Dinî ve siyasî açıdan parlak bir geçmişe sahip olan Gazneli Mahmud, âlimlerin, fazılların ve mutasavvıfların gönlünde de taht kurmuştur. Hayatı dünyanın aydınlığı, dünya ehlinin refahı olarak görülürken, ölümü ise kıyametin kopması, dünyanın kararmasına benzetilmiştir (*Târîh-i Sîstân*, 1966: 338).

Gazneli Mahmud'un Mutasavvıflarla İlişkileri

Gazneli Mahmud izlediği dini politikası gereği Sünnî İslâm inancını hâkim kılmak için döneminin âlim, fakih, zahid, muttaki ve keramet sahibi mutasavvıf ve ariflerini desteklemiş, Ehl-i Sünnet akaidini öğretecek ve yaşatacak kurumlar ihdas etmiştir.⁷ Ehl-i Sünnet itikadına ters düşen itikadi ve fikri akımlarla mücadele etmekten, bu tür topluluklara ve devletlere karşı seferler düzenleyerek savaşmaktan kaçınmayan Gazneli Mahmud Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat üzere olan fikrî ve tasavvufî akımları Gazneli Devleti topraklarında yaşatmak için mücadeleler vermiştir. Utbî, Cüzcânî, Zehebî ve Şebânkâreî gibi müverrihlerin velayet ve keramet sahibi zühd ve takva üzere yaşayan bir sultan olarak vasıfladıkları Gazneli Mahmud, döneminin birçok mutasavvıfıyla görüşmüş, onlara saygı ve hürmet göstermiş, sufilerin dua ve teveccühüne mazhar olmuş, hizada ve seferde onların yardım ve desteğini görmüş bir hükümdardır.

Gazneli Mahmud (998-1030) dönemi tasavvufun hızla yayıldığı bir dönem olmuştur. Sultan Mahmud birçok büyük mutasavvıfı aynı havayı teneffüs etmiş, bazılarıyla bizzat görüşmüş, özel ziyaretler yapıp fikir teatisinde bulunmuştur. Bu dönemin önemli mutasavvıflarından biri fakih, arif ve zahid olan İmam Abdurrahman b. Ebû Şureyh b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî (ö. 390/1000) dir. Onunla aynı dönemde yaşayan Gazneli Mahmud'un âlim, imam ve fakihlerinden olan İsmâîl b. Ahmed b. İbrâhîm b. İsmâîl Ebû Sa'd el-İsmâîlî (ö. 395/1005), Buhara bölgesindeki hadis ekolünün reisi sayılan İmam Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed b. Halîmî (ö. 402/1012) ve bu dönemde yetişen keramet ve velayet sahibi Ebû Ali el-Hasan b. Ali ed-Dekkâk (ö. 405/1015) onun yakın arkadaşlarıdır (Palabıyık 2001: 68). Ancak Abdurrahman el-Ensârî'nin Gazneli Mahmud ile görüştüğüne dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur.

⁶ Rivayet edildiğine göre Horasan'da tasavvuf alanında yedi kişi sultan lakabını almıştır. Bunların İmam Ali b. Musa er-Rıza, Bayezid Bîstâmî, İbrâhîm Ethem, Cüneyd-i Bağdadî, Mahmud-ı Gaznevî, Ebû Said Ebû'l-Hayr ve Sencer-i Selçukî olduğu aktarılmıştır (Nefîsî 1956: 6).

⁷ Utbî'nin aktardığına göre Sultan Mahmud Gaza ve seferlerden elde ettiği bol ganimetleri büyük oranda din ve eğitim kurumlarına harcamış, cami ve medrese gibi kurumlar inşa ederken diğer yandan da zengin vakıflar kurmuştur. Tarih-i Yemini'nin farklı yerlerinde birkaç kez bahsettiği bu konu ile ilgili bir rivayetinde de şöyle der: "Gazne'ye Hint diyarından muzaffer ve eli bol olarak dönmüştür. O kadar çok ganimet ve köle getirilmiş ki Gazne şehri dar gelmiştir. Horasan, Maveraünnehir ve Irak'an gelen esnaflar bu durumdaki çok yararlanmış, Gazne'de yeni bir ulu cami yapılmıştır. Sultan Mahmud, âlimlerin yetişmesi için caminin yanında bir medrese yapmış ve medrese masraflarını karşılamak üzere bir vakıf kurmuştur. Medrese hocalarına bu vakıftan maaş bağlanmıştır. Sultan kendi evinden camiye kadar bir yol da yaptırmış ve gönül rahatlığıyla camiye gider gelmiştir (Utbî 1966: 388)."

Gazneli Mahmud'un ilk görüştüğü ve seyr-i sülûkünde etkisi olan, ilim ehli ve kerâmet sahibi mutasavvıflardan Şeyh Ebû Zer Buzcânî, Sebük Tegin döneminde Horasan'ın Buzcân bölgesinde yaşamıştır. Sebük Tegin, Şeyh Ebû Zer Buzcânî'yi ziyaret ederek nasihatlerini dinlemiş, henüz küçük yaşta olan oğlu Mahmud'u da beraberinde götürmüştür. Mahmud'u gören Şeyh Ebû Zer Buzcânî, yanında oturarak ona nasihatler etmiş, Buzcânî ona iltifatlar ederek bir süre yanında tutmuş ve terbiyesiyle ilgilenmiştir. (Câmî 1971: 399-400).⁸ Daha küçük yaşta tasavvuf ve tarikat âlemiyle tanışan Gazneli Mahmud, büyüyünce tasavvuf erleriyle iç içe olup, sorular sormuş ve hayır dualarını almıştır.

Gazneli Mahmud dönemi ileri gelen mutasavvıflardan biri Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Musâ b. Halid b. Sâlim el-Ezdî es-Sülemî (325/936-412/1021) dir. Horasan sûflerinin şeyhi olan Ebû Abdurrahman es-Sülemî Hafız, zahid, âlim ve muhaddis bir zat olup, yüzden fazla eser telif etmiştir (Sülemî 2003: 15; Salihî 1989:III, 243). Sülemî, Nîşâbur'da kendi medresesini kurmuş, meşhur "*Tabakâtü's-Sûfiye*" adlı eserini burada kaleme almış, ayrıca "*Hakâyiku't-Tefsir*" adlı tasavvufi bir tefsir yazması onu mutasavvıfların piri olarak meşhur etmiştir (İbâdî 1999: 286). Sülemî, tasavvuf hırkasını dönemin meşhur tasavvuf üstatlarından Şeyh Ebu'l-Kâsım Nasrâbâdî'nin elinden giymiş, Gazneli ve Selçuklular döneminin en meşhur mutasavvıfı olan Şeyh Ebû Said Ebu'l-Hayr, onun müridi ve talebesi olmuştur (Câmî 1971: 352).

Gazneli Mahmud döneminde yetişmiş tasavvuf erlerinden olan Hâce Muhammed b. Ebû Ahmed el-Çiştî (ö. 411/1021), genç yaşta dini eğitimini tamamlayarak, züht alanında kemale ermiş, babasının vefatından sonra da tarikatın başına geçmiştir. Dünya ve dünya ehlerinden uzak olan Çiştî, insanları da bu yola davet ederek "*Bizim evvelimiz ve ahirimiz dünyayı terk etmektir*" diyerek tasavvuf düşüncesini ortaya koymuştur. Rivayet edildiğine göre Gazneli Mahmud'un Sûmenât seferine katılmış, sultanla beraber yolculuk yapmış, gaza sırasında İslâm ordusuna büyük yardımı dokunmuştur. Gazneli Mahmud ile sefere çıktığı sıralarda yetmiş yaşlarında olduğu aktarılan Çiştî, dervişleriyle beraber müşrik ve mülhitlerin üzerine gazaya çıkmıştır. Bir gün Müslüman ordusu müşriklere karşı zayıf düşünce Çiştî, Çişt bölgesindeki Muhammed Kâkû adlı değirmenci müridini çağırması, onun yardım ve desteğiyle Sultanın ordusu zafere ulaşmıştır (Câmî 1971: 372).

Gazneli Mahmud'un bu dönemde görüştüğü mutasavvıflardan biri de Nîşâburlu Osman el-Harkûşî (ö. 417/1027) dir. Çok hayırsever bir âlim olan el-Harkûşî, Gazneli Mahmud'un huzuruna çıkınca sultan onu ayakta karşılamış ve saygı göstermiştir. Belli zamanlarda Nîşâbur halkından vergi toplayan Gazneli Mahmud'u tenkit ederek dilenci durumuna düştüğünü yüzüne söylemiştir. Buna karşı Gazneli Mahmud, şaşırarak nasıl dilenci durumuna düştüğünü sorunca el-Harkûşî, "*fakir ve zayıf insanlardan vergi toplamak dilencilikten başka bir şey değildir*" diye cevap vermiştir. Harkûşî'nin bu uyarısı üzerine Gazneli Mahmud, âlim ve âriflere duyduğu saygı ve dini siyasetinin bir tezahürü olarak Nîşâbur üzerindeki vergi yükünü kaldırdığı rivayet edilir (İbnü'l-Esîr 1965: IX, 350).

Gazneli Mahmud döneminin büyük zâhidlerinden biri de 351/963 yılında Bistâm'ın Harakân köyünde dünyaya gelen Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Harakânî'dir. Hâl ve keramet

8 Molla Câmî, Şeyh Ebû Zer Buzcânî'nin bir kerametinden de bahseder. Onun Buzcân'da bir medresesi olduğu, o bölgede oturanların evliyası olduğunu zikrederek şu kerametini anlatır: Bir gün medrese kapısında beklerken medreseden çıkan hizmetliye: "*Bugün veliler nasıl*" diye sorduğunda hizmetlinin: "*Veliler bu gün yiyecek bulamadılar*" şeklinde cevap verdiği nakledilmiştir. Bunun üzerine Şeyh Ebû Zer Buzcânî'nin hizmetliye medresenin ortasında bulunan dut ağacını sallamasını istediği, ağaç sallanınca altınların döküldüğü, Şeyh Ebû Zer Buzcânî'nin ise: "*Git bu altınları sat yiyecek bir şeyler al*" dediği rivayet edilmiştir. (Câmî 1971: 400).

sahibi olan Ebu'l Hasan el-Harakânî'yi Gazneli Mahmud ziyaret etmiş, ondan nasihatler dinlemiş, ne ihtiyacı varsa gidereceğini dile getirmiştir. Ancak el-Harakânî ondan hiçbir şey kabul etmemiştir (Nefîsî 1956: 17). Gazneli Mahmud döneminde saygın bir şekilde yaşayıp tasavvuf erbabı ve şeyhi olan Ebu'l-Hasan el-Harakânî tasavvufî düşünceleriyle öne çıkarak bu alanda meşhur *"Nûru'l-Ulûm"* eserini de kaleme almıştır. Hayatını ilim, irfan ve dervişlerle geçiren Ebu'l-Hasan el-Harakânî 425/1033 yılında Harakân'da vefat etmiştir (Palabıyık 2001: 68).

Müderres ve mutasavvıflara yoğun ilgi gösterip onlarla yakından temas kuran Gazneli Mahmud, Horasan'a gelince el-Harakânî'yi ziyaret etmek istemiştir. Ancak Horasan'a gelme amacının Ebu'l-Hasan el-Harakânî'yi ziyaret etmek olmayıp asıl hedefinin Horasan işleriyle uğraşmak olduğunu, dolayısıyla el-Harakânî'nin ziyaretine gitmenin edebe mugayir olduğunu dile getirerek ziyaretini ertelemiştir. Bunun için el-Harakânî'yi ziyaret etmeden Gazne'ye dönmüş, Hindistan fetihlerine devam etmiştir. O, Hindistan dönüşünde sadece el-Harakânî'yi ziyaret etmeye niyetlenmiş, şeyh hırkasına kuşanarak Horasan'a tekrar gelmiştir (Halîlî 2013: 129). Gazneli Mahmud ile Ebu'l Hasan el-Harakânî arasında yaşanan bu hadise birçok eserde zikredilir. Bu hadiseyi en ayrıntılı zikreden *Tezkiretü'l-Evliyâ* adlı eserin müellifi Feridüddin Attâr'dır. Olay şöyle anlatır:

Vaktiyle Sultan Mahmud, Ayaz (zekâsı ve ferasetiyle Sultan'ın hizmetine girmiş özel gulamı)'a: *"Kendi hil'atımı sana giydirip yalın kılıcı, kölelerimin yaptıkları tarzda başının üstünde tutacağım"* (seni padişah, kendimi köle kıyafetine sokacağım) diye vaad etmişti. Mahmud, şeyhi ziyarete geldiğinde, bir elçi vasıtasıyla: *"Sultan, senin için Gazne'den buraya geldi, sen de onun için hankahından çıkıp çadırına gel, diye şeyhe haber salmış, ayrıca elçiye, eğer gelmezse, kendisine Hak Teala'nın : "Allah'a itaat ediniz, Resüle ve sizden olan ulû'l-emre de itaat ediniz". (Nisa/59) sözünü okuyunuz"* demişti. Elçi haberi ulaştırınca, Şeyh: *"Beni mazur görün,"* dedi. O vakit söz konusu ayeti okudular. Şeyh: *"Gidin ve Mahmud'a deyin ki: "Allah'a itaat ediniz" de öylesine müstağrak olmuşum ki, . "Resüle itaat ediniz" de bulunmaktan dahi ar ediyorum, "Ulû'l-emr", ibaresine nereden ulaşıyorum,"* dedi. Elçi geri dönüp Mahmud'a şeyhin sözlerini nakletti. Bu sözler Mahmud'un rikkatine dokundu ve: *"Hadi kalkınız, zira o, bizim sandığımız kimselerden değildir,"* dedi. Sonra kendi elbisesini Ayaz'a verip giydirdi ve on tane cariyeyi de erkek kölelerin kıyafetine soktu, kendisi de silahdâr olarak Ayaz'ın önüne düştü, maksadı şeyhi imtihan etmekte. Şeyhin zaviyesinin yolunu tuttu, savmanın kapısından içeri girince selam verdi, şeyh *"aleyküm selam"* , dedi, ama ayağa kalkmadı, sonra yüzünü Mahmud'a çevirdi, Ayaz'a hiç bakmadı. Mahmud: *"Sultan için ayağa kalkmadınız? Bütün bunlar tuzak mı oluyor."* dedi. Şeyh: *"Evet, tuzaktır, ama bu tuzakla avlanacak kuş sen değilsin."* dedi. Sonra Mahmud'un elinden tutup: *"Madem ki seni öne geçirmişler, şöyle öne gel, bakalım."* dedi. Mahmud: *"Bana söz söyle, öğüt ver."* dedi. Şeyh: *"Şu namahremleri dışarı gönder."* dedi. Bunun üzerine Mahmud işaret etti, namahremlerin hepsi dışarı çıktı. Mahmud: *"Bana Bayezid'den bir hikâye söyle"*, dedi. Şeyh: *"Bayezid demiştir ki, her kim beni görürse, alnına bedbahtlık yazısı yazılmaktan emin olur,"* dedi. Mahmud: *"İyi ama onun rütbesi Peygamberlerinkinden daha mı büyüktür? Ebu Cehil, Ebu Leheb ve daha başka bir sürü münkirler onu gördükleri halde yine de cehennemlik olan talihsizlerden oldular"*, dedi. Şeyh Mahmud'a: *"Edebe dikkat et, kendi vilayetinden tasarrufta bulun, zira hakikatte Mustafa'yı (a.s) onun dört dostundan ve ashabından başkası görmemiştir. Bunun delili nedir bilir misin? "Görüyorsun ki, onlar sana nazar etmekte, hâlbuki (seni olduğun gibi) görmüyorlar, (A'raf/198) ayeti."* Bu söz Mahmud'un hoşuna gitti⁹ ve: *"O bana öğüt ver,"* dedi. Şeyh: *"Şu dört şeye dikkat et: Günahlardan sakın, namazı cemaatle*

⁹ Bu rivayet birçok tabakat kitaplarında farklı şekillerde de olsa zikredilir. Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî *"Tabakâtü's-Süfîye"* adlı eserinde Gazneli Mahmud'un Bâyezid-i Bistâmî'nin dervişi ile diyaloguna yer vermiştir. Aktarıldığına göre Gazneli Mahmud, Bâyezid-i Bistâmî'nin kabrine gidince kabrin başında bekleyen bir derviş

kıl, cömert ol, Allah'ın yarattıklarına şefkat göster, dedi. Mahmud: "Bana dua et," dedi. Şeyh: "Allah'ım, iman sahibi erkek ve kadınları affet". (İbrahim/41) derken sana da dua etmiş oluyorum," dedi; Mahmud: "Hususi olarak dua et", dedi. Şeyh: "Ey Mahmud; akıbetin mahmud (makbul) olsun," dedi. Sonra Mahmud şeyhin önüne bir kese altın koydu, şeyh de onun önüne arpadan yapılmış bir yufka koydu ve: "Buyur ye", dedi. Mahmud ekmeği çiğniyor, ama ekmek boğazından geçmiyordu. Şeyh: "Galiba boğazına durdu," dedi. Mahmud: "Evet öyle," dedi. Şeyh: "İster misin ki, bu altın kese de bizim boğazımıza dursun? Kaldır şunu, zira biz onu üç talakla boşamışızdır," dedi. Mahmud: "Mutlaka bir şey yapmalısın, (bu parayı bir yere sarf etmelisin)" dedi. Şeyh: "Kat'iyen olmaz," dedi. Mahmud: "Şu halde bana senden bir hatıra ver," dedi. Şeyh de haki gömleğini kendisinden bir yadigâr olmak üzere ona verdi. Mahmud geri dönerken: "Ey Şeyh! Zaviyen de hoşmuş," dedi. Şeyh: "Bunca şeylerin var! Sana bu da mı lazım," dedi. Sonra Mahmud oradan ayrılacağı vakit, şeyh onun için ayağa kalktı. Mahmud: "İlk defa geldiğimde iltifat etmemiştin, şimdiyse ayağa kalkıyorsun, o hal neydi, bu ikram nedir?" diye sordu. Şeyh: "Önce Padişahlık gururu ve imtihan için geldin, şimdi inkisar ve deroişlik haliyle gidiyorsun ve deroişlik devletin güneşi üzerinde ışıdamaya başladı. Evvelce padişah olduğun için kalkmadım, şimdi deroiş olduğun için kalkıyorum," dedi. Sonra Sultan, o sıralarda gazaya gitmek üzere oradan ayrıldı, Sumenât'a geldi. İçine mağlup olma korkusu düşmüştü. Birden atından inip bir köşeye çekildi, yüzünü toprağa koydu ve şeyhin söz konusu gömleğini eline alıp: Ya İlahi! Şu hırkanın sahibinin yüzü suyu hürmetine şu kafirlere karşı bize zafer verirsen, ganimet olarak ele geçireceğim her şeyi dervişlere vereceğim, diye dua eder etmez küffar tarafından bir toz ve duman koptu. Karanlıkta kılıçlarını birbirine saplayıp yekdiğerini katlettiler ve dağılıp gittiler. Böylece İslâm askeri zafer kazanmış oldu. O gece Mahmud bir rüya gördü. Şeyh diyordu ki: "Hakk'ın dergahında, hırkamızın yüzü suyu hürmetine muzaffer oldun, eğer o anda isteseydin, kafirlerin tümüne İslâm'ı nasip ederdin... (Attâr 1984: 701-703)"

Gazneli Mahmud döneminde yetişmiş şair ve mutasavvıflardan biri de Ebû Said Fazlullah b. Ebu'l-Hayr el-Meyhenî (357/967-440/1049) dir (Nefisî 1956: 2). Onun babası da aynı bölgede attarlık yaparak tasavvufa yakından ilgilenmiştir. Babası tasavvufa girmeden önce hep Gazneli Mahmud'a aşırı derecede sempati duymuş, onun ve onun fillerinin resimlerini, yaptırdığı köşkünün her tarafına çizmiştir. Derken bir gün küçük yaşta olan oğlu Ebû Said Ebu'l-Hayr, "baba bana da bir ev alır mısın?" demiştir. Bunun üzerine Ebû Said Ebu'l-Hayr'a bir ev almış, Ebû Said Ebu'l-Hayr da evinin her tarafına Allah yazmıştır. Babası ne yaptığını sorunca Ebû Said Ebu'l-Hayr: "Sen kendi sultanının resmini çizersin ben ise kendi sultanımı çizirim" diyerek çocuk yaşta babasına tasavvufi bir ders vererek, ileride ne kadar büyük bir mutasavvıf olacağını göstermiştir (Attâr 1984: 827-828).

Gazneli Mahmud döneminin ve XI. yüzyılın en büyük mutasavvıfı olan Ebu'l-Hayr, büyük Şâfiî fakihleri Ebû Abdullah Hadrî ve Ebû Bekir Kaffâl'dan ilim öğrenmiştir. Dönemin büyük tasavvuf üstatlarından Ebû'l-Kâsım Bişr-i Yâsîn'den şiir ve edebiyât; Ebû Ali Zâhir b. Ahmed'den fıkıh ve tefsir dersleri almıştır. Ardından dönemin meşhur mutasavvıflarından Lokmân-ı Serahsî ile tanışmış, o da Ebû Nasr es-Serrâc'ın taleblerinden olan Şeyh Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hasan es-Serahsî ile tanıştırmış (Câmî 1971: 352-353; Attâr 1984: 829-830; Yazıcı 1994: 220) daha sonra Nişâbur'a gelerek Abdurrahman es-Sülemî'den irşat hırkasını giymiştir.

---

görmüştür: "sizin şeyhiniz ne dedi" diye sormuştur. Derviş de: "efendimizi gören yüz yanmaz" demiştir. Gazneli Mahmud, bu açıklama üzerine peki peygamberi gören Ebû Cehil'in durumu ne olacak, peygamberi görmesine rağmen cehennemde yanacaktır diyerek düşüncelerini dile getirmiştir. Bâyezid-i Bistâmî'nin dervişi Gazneli Mahmud'un bu mantıklı ve delilli açıklamasına "Ebû Cehil onu peygamber olarak değil Ebû Tâlib'in yeğeni olarak görürdü" diye cevap vermiştir. (Ensârî 1962: 344).

İrşat makamına yükseldikten sonra memleketine dönerek bir hanikah kurmuş ve müritlerini çevresine toplamıştır (Attâr 1984: 831-832; Nefîsî 1956: 5).

Dönemin tasavvuf eri, ehl-i tarikatin cemali ve gönüllerin sultanı gibi lakaplara sahip olan Ebû Said Ebu'l-Hayr'ın (Attâr 1984: 827; Câmî 1971: 352-354) giderek genişleyen çevresi Kerrâmîleri rahatsız etmiş, kötü lakaplar takılarak Gazneli Mahmud'a şikâyet edilmesine sebep olmuştur. Gazneli Mahmud ise onun durumunu Nîşâbur'daki ulemaya havale etmiştir. Ancak kısa bir süre içinde Ebu'l-Hayr'ın bölgedeki üstünlüğü artmış, muhalifleri dâhil herkes ona teslim olmuştur. Ebu Said, Şeyh Ebu'l-Abbas el-Kassab'ın yanına giderken Harakan'a uğramış ve Ebu'l-Hasan el Harakânî ile görüşmüştür (Attâr 1984: 832). O, Nîşâbur'dayken mutasavvıflardan İmam Ebu'l-Kâsım Kuşeyrî ile tanışmış, İbn Sînâ ile görüşmüştür. Böylece sultan lakabına erişen tasavvuftaki yedi sultan arasına girmiş, 83 yaşında vefat etmiştir (Nefîsî 1956: 6).

Gazneli Mahmud'un son dönemlerinde yetişmiş meşhur Şâfiî fakihi, Eş'ârî kelimcisi ve Horasan mutasavvıflarının üstadı İmam Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik b. Talha b. Muhammed Kuşeyrî (376/986-465/1072), Ebû Bekir Muhammed et-Tûsî'den Şâfiî fikhını ve meşhur kelimci İbn Fûrek'ten Eş'ârî kelamını öğrenmiştir. Hocası İbn Fûrek'in vefatı üzerine Ebû İshâk el-İsferâyînî'nin yanına gitmiş, ardından Ebû Ali Dekkâk'ın sohbetine katılarak Eş'ârî kelamı üzerine çalışmaya devam etmiştir. Bir müddet sonra üstadı Ebû Ali ed-Dekkâk'ın kızıyla evlenerek medresesinde ders vermeye başlamıştır. Kuşeyrî, tasavvufta Ebü'l-Hasan Harakânî'yi rehber edindiğini: "Onun ziyaretine gittiğimde tesirinde kalarak dilim tutuldu" diyerek etkilendiğini dile getirmiştir (Uludağ 2002: 473-475). Başlangıçta Ebû Saîd Ebü'l-Hayr'ın aleyhinde olan Kuşeyrî, sonradan onun kerametlerini görünce ona karşı hürmet göstermiştir (Uludağ 2002: 473). Kuşeyrî, tefsir, kelim ve tasavvuf alanlarında birçok eser yazmış, "et-Tefsir fî ilmi't-Tefsir", "Risâletü'l-Kuşeyriyye" ve "Letâifü'l-İşâret" onun meşhur eserleri arasında yer almıştır. Gazneli-Selçuklu dönemine kelâmî ve tasavvufî düşünceleriyle damga vuran Kuşeyrî'nin Gazneli Mahmud ile görüştüğüne dair bir kayıt mevcut değildir.

Gazneli Mahmud dönemi Herat bölgesi, âlim, ârif ve tasavvuf erlerinden biri de Hâce Abdullah-ı Ensârî el Herevî'dir. (396/1006-481/1088) Hâce Abdullah-ı Ensârî olarak şöhret kazanan Ebû İsmâil Hâce Abdullah b. Ebû Mansur el-Ensârî'nin soyunun Peygamber efendimizin ashabından Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin sülalesinden geldiği rivayet edilmiştir. Onun ailesi Hz. Osman döneminde Ahnef b. Kays ile Herat bölgesine gelmiştir. O, Gaznelilerin altın çağında yetişmiş, şiir ve edebiyat sahasında kendini geliştirmiş, münâcât ve ilahileriyle meşhur olmuştur (Zehebî, 1996: XIX, 9).

Hâce Abdullah-ı Ensârî ünlü sufi Ebu Said-i Ebu'l-Hayr, Ebu'l-Abbas el-Kassab el-Amûlî ve "tasavvuf yolunda mürşidim" dediği Ebu'l-Hasan el-Harakânî ile görüşmesi hayatında önemli bir değişime yol açmış ve tasavvufi terbiyeyi onlardan almıştır.¹⁰ Kelâmî tartışmalardan nefret etmiş, özellikle mutezile kelimcileriyle mücadele etmiştir (Yazıcı; Uludağ 1998: XVII, 222-223). Rey'de hadis hafızı ve Ehl-i Sünnet'in önde gelen âlimi Ebu Hatim b. Hamuş ile görüşmüş ondan etkilenmiştir.¹¹ Gazneliler döneminde yetişen Sultan Mesud ile defalarca görüşen Abdullah el-Ensârî, Selçuklular döneminin Şeyhü'l-İslâm olarak anılan mutasavvıfıdır.

¹⁰ El-Ensârî, 417/1026 yılında ilim tahsil etmek üzere Nîşâbur'a yolculuk yapmış, burada Ebu Said Ebu'l-Hayr ve Ebu'l-Abbas el-Kassab el-Amûlî ile görüşmüştür. 423/1031 yılında hacca gitmiş, hac dönüşünde Ebu'l-Hasan Harakânî'nin ziyaretine ederek ondan feyiz almıştır. O, Ebu'l-Hasan Harakânî'ye o kadar gönülden bağlanmış ki: "Harakânî'yi görmeseydim, hakikate ulaşmazdım" diyecek hale gelmiştir. (Zehebî 1996: XIX, 11).

¹¹ Ebu Hatim Sultan Mahmud'un en güvendiği dini siyaseti çerçevesinde hareket eden âlimlerdendir. Gazneli Mahmud Rey'i ele geçirincede burasını Batniler'den temizlemiş, Ebu Hatim'den izin almayan hocaların vaaz ve ders vermelerini yasaklamıştır. (Zehebî 1996: XVIII, 507).

Ebu'l-Hasan Ali b. Osman el-Hucvîrî de Gazne'nin büyük tasavvuf erbabından sayılmıştır. 390/1000 yılında dünyaya gelen el-Hucvîrî, birçok seyahatte bulunmuş, Gazneli Mahmud'un yakın çevresinde yer alarak 464/1072 yılında Gaznelilerin ilim merkezlerinden sayılan Lahor'da vefat etmiştir (Palabiyık 2001: 69).

Bu mutasavvıflar dışında Gazneli Mahmud döneminde Meşâyih-i Kirâm'dan birçok mutasavvıf yaşamış, bu dönemin tenvirinde büyük rol oynamışlardır. Burada doğrudan ve dolaylı olarak Gazneli Mahmud ile görüşen veya ilişkileri olanlar ele alınmıştır. Ancak kaynakların bize aktardığı bilgilerden ulaşılanlar dışında birçok mutasavvıf mevcuttur. Sultan Mahmud döneminde yaşamış, muhtemelen onunla görüşmüş daha birçok mutasavvıfın mevcudiyeti de anlaşılmaktadır. Çünkü bu dönem, tasavvufun çok yoğun yaşandığı ve Gazneli sultanlarının da destek, yardım ve kurdukları vakıflarla şeyh ve dergahlara hizmet ettiği şüphesizdir. Bu dönemde Gazneli Devleti topraklarında Şeyh Ebu'l-Fazl b. Hasan es-Serahsî, Şeyh Ebu'l-Abbas el-Kassab el-Âmilî, Ebu Mansur Muammer b. Ahmed el-İsfahânî, Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Ali ed-Dâsitanî, Şeyh Ahmed-i Nasrî, Ebû Hamid-i Dostân, Ebû Nasr es-Sırâc, Şeyh Ebû Ali Seyyâh, Şeyh Muhammed el-Kassab el-Âmilî, Ebû Ali Dekkâk ve Ebû Ali eş-Şebuyî Muhammed b. Ömer el-Mervezî gibi birçok mutasavvıf yaşamıştır.

Sonuç

Dönemin Utbî, Beyhakî ve Şebânkâreî gibi temel kaynakların verdiği bilgilerden Gazneli Mahmud'un her alanda iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Özellikle dini ve ahlaki eğitime önem verildiği açıkça *Pendnâme'*de görülmektedir. Kaynaklar, onun dini ve tasavvufi eğitimde kitap yazacak ve ilmi tartışmalara katılarak sonuçlandırarak kadar derin olduğu, siyasetini de buna göre belirlediği ve uygulamalarında da bu durumun gayet açık olarak görüldüğünü ifade etmektedirler. Ayrıca birçok eserde mal ve dünyaya değer vermeyen zühd hayatı yaşadığı, kerametlerine şahit olunan velayet sahibi zat olarak zikredilmektedir. Utbî ve Beyhaki gibi Sultan Mahmud'un faaliyetlerine şahit olan tarihçiler onu, dini hassasiyetleri olan, dindar bir sultan olarak tanıtırken, muahhar eserler onun velâyet ve kerametine dair menkıbeler zikrederler. Gazneli Mahmud'un faaliyetleri halkı o kadar derinden tesir etmiş ki ölümünden sonra halk nazarında menkıbevi bir kişiliğe bürünmüş ve o dönemin kaynakları da bunu yansıtmıştır.

Bu dönemde yaşayan mutasavvıfların çokluğu, zamanın en ileri gelen şeyhleriyle ilişkileri, beraber gaza faaliyetlerine katılmaları ve tasavvuf erlerine karşı hürmet ve saygısı, onun hem iyi bir mutasavvıf, hem de tasavvuf erbabının hamisi, destek ve koruyucusu olduğunu göstermektedir. Ayrıca o, bir yandan gaza faaliyetlerinden elde ettiği ganimetlerle onlara vakıflar kurup, hangâhlar açmak ve dervişlere dağıtmak suretiyle Ehl-i Sünnet çizgisinde hareket eden tasavvufi zümrelerin çoğalmasını sağlarken, diğer yandan gayr-ı Sünni unsurlarla mücadele ederek yayılmalarını engellemiştir.

Summary

Sufism is only possible through exoterically and esoterically formed mindsets by fulfilling the requirements of the Sharia, and a full submission to God. Intense religious debates launched in the 9th all across the Islamic world have become influential over the political authority as well. During the reign of Ma'mun, the Abbasid Caliph, this process has been carried to different dimensions and transformed into a social conflict. This mysticism, which is distant from the atmosphere of chaos and full submission to zûhd and fajar, away from all kinds of discussion and prosecution, is spread through the modest lifestyles in society and the mystics in the 10th and 11th centuries. In particular, Mahmud of Ghazni is the statesman who had a great influence

in the development of mysticism and the increase of Sufism in regions such as Khorasan, Maverannehir and Ghazni.

Mahmud of Ghazni who was educated intensively by his father and great scholars of the period turned out to be mystic and prone to Islamic Sufism and made madrasas in style and duly adapted to them. Mahmud of Ghazni supported the phasic and sufis, supported the spreading of mystical scholars of Ghaznavids and supported the intellectual and mystical movements that did not contradict to the concept of *ahl- al-Sunnah*. These sufis did not leave Mahmud of Ghazni alone and played a decisive role in ensuring social order and security.

Mahmud of Ghazni paid attention to the life within an exoteric style and, did not give importance to the property and assets, has shown the relationship between the sheep and close statesmen in relation to the sheikh. The sources of the period such as Utbi, Jujcan, Zehebî, Şebânkârêî, Hemedanî set forth the similar ideas and claimed that he never valued the property of the world just like a sufis and that he has gained the slogan of generosity along with spiritual leader whose influence was capable to keep the adversities far.

According to the information taken from *Pendnâme*, which was written by Sebuk Tegin for his son Mahmud, Mahmud of Ghazni learned the first religious education and Islam belief from his father Sebuk Tegin who was very sensitive since his childhood on religious issues. Mahmud of Ghazni participated in the campaigns along with his father and he benefited from his advice through which he marveled at moral, political and military abilities. Moreover, he had a high level of religious knowledge as far as reaching the depth in literature and Islamic sciences and remained against innovations and learnt Arabic as well as Persian.

Mahmud of Ghazni, who was highly educated over religious concepts, has been considered as Hanefî cleric and, he was one of the important scholars of the period by constantly improving himself and produced a masterpiece called *et-Tefrîd fi'l-Furû* which contains current affairs on Hanafi jurisprudence. Mahmud of Ghazni lived through his life intertwined with scientist and scholars, and shaped his life on the belief of Ahl al-Sunnah and learned the truths of all sects. He tried to prevent the ideas that would put the mischief in his realm while paying a great deal of interest to the Ahl al-Sunnah. Mahmud of Ghazni took measures against the Karmatis in order to ensure the unity of the Islamic world. He took all kinds of measures to prevent the entry of the pre-eminent thought into the land of the Islamic world in 1013 and strengthened the intelligence. He has never made concessions of the religious rules and has not been involved in any non-religious activity, albeit a political interest.

Mahmud of Ghazni, who had a profound religious disposition thanks to his strong faith inspired from the religious knowledge learnt from his father and the scholars. When he went to Indian voyage in purpose of the love of religious fight, he tried to take his name to the places where the name of Muhammad did not go and to spread the Islam. He was hard and merciless towards all formations such as non-Muslims and the entities out of Sunnah while he was the most merciful and justly respectful to his people.

Utbi, one of the most important sources of the period, states that Mahmud of Ghazni was a sultan who has many religious virtues, who are employed in every important work, who run ambition to martyrdom. Juzcanan and Zehebî stated that they had a head of state, Mahmud of Ghazni, who had such prudence and that he was a sovereign of God's slaves. Şebânkârêî stated that Mahmud of Ghazni was a human with the sixth sense along with spiritual and intellectual capabilities. Mahmud of Ghazni, who spent his life on the *gaza* and on the campaigns, got so

exhausted especially for Islam that he spent most of the his last days at the expeditions to India though he was many times warned by the doctors. His body was exhausted and he passed away on Saturday, April 1030.

Mahmud of Ghazni's Relations with the Sufis

Mahmud of Ghazni supported the scholar, saint, zahid, muttaki and miraculous sheriffs and arifs of his time in order to make the Sunni Islam belief dominant in accordance with the religious policy, and established institutions to teach and follow the concept of ahl-i Sunnah. Utbi stated in the *Tarih-i Yemini* that a great deal of spoils of Mahmud of Gahzni's gaza and expeditions in various places are spent many years on educational institutions and built institutions such as mosques and madrasas, on the other hand he said that he had established rich foundations. He did not hesitate to fight against them by organizing expeditions against *itikadi* and intellectual movements contrary to the guild of ahl al-Sunnah and to fight against such communities and states and was always in favor of ahl-i Sunnah all across his realm.

Sufism spread rapidly, and the number of mystic, scholars and zahids increased, and were generally adopted by the society in the period of Mahmud of Ghazni (998-1030). Sultan Mahmud inhaled the same air with many important mystics, met many of them personally, exchanged ideas and made private visits to them. One of the most important Sufis of this period, Fakih, Arif and Zahid Imam Abdurrahman b. Abu Shaurh al-Ansar (d. 390/1000). He lived in the same period as such the scholars the names of the imams and the Faqih b. Abu Sa'ad al-Islami (d. 395/1005), Imam Abu Abdullah Hussein b. Muhammad b. Halîmî (d. 402/1012) and the owner of the miracle of this period grown parent Abu Ali al-Hasan b. Ali ed-Dukâk (d. 405/1015).

One of the leading Sufis in the period of Mahmud of Ghazni was Abu Abdurrahman Muhammad es-Sulemi (325/936-412 / 1021). Hâce Muhammed b. Abu Ahmad al-Chishti (d. 411/1021) completed his religious education at a young age, became acknowledged in the field of zakat, and undertook the order after his father's death. He participated in Mahmud of Ghazni's Mahmud Sûmenât campaign and played an important role in the victory of the Islamic army.

One of the mystics of Mahmud of Ghazni's rule was Osman el-Harkûşî of Nishabur (d. 417/1027). One of the great admirers of this period, Ahmed al-Harakânî, was born in 351/963 in the village of Harakan in Bistami. One of the poets and mystics trained in the period of Mahmud of Ghazni was Abu Said Fazlullah b. Abu al-Hayr al-Meyheni (357 / 967'440 / 1049) and the late Shafi'i faqih, who was educated in the last period of Ghaznavids. In addition, one of the scholars, devotees and mysticisms is Hâce Abdullah-ı Ansâr al-Herevi during the period of Mahmud of Ghazni in Herat region. Mahmud of Ghazni or those who have contact with the sources of information provided a lot of information as well as the narratives of many Sufis.

KAYNAKÇA

- ATTÂR, Ferîdüddîn (1984), *Tezkiretü'l-Evliyâ* (hzl: Süleyman Uludağ), Bursa: İlim ve Kültür Yay.
- BAYUR, Hikmet (1987), *Hindistan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., I. II. bs.
- BEYHAKÎ, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin (1940), *Târîh-i Beyhakî*, (nşr: Saîd Nefisi), Tahran: Sanayi Yay., III. bs.
- BOSWORTH, Clifford Edmund (1999), *Târîh-i Gaznevîyân*, (çev: Hasan Enuşe), Tahran: Müesses-i İntişârât-ı Emir Kebir Yay. II. bs.
- BUZCÂNÎ, Dervîş Ali (1966), *Ravzatü'r-Riyâhîn*, (nşr: Haşmet Müeyyed), Tahran: Benigâh-ı Tercüme ve Neşr-i Kitâb, I. bs.
- CÂMÎ, Mevlanâ Nureddin Abdurrahman (1971), *Nafahâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, (çev: Kamil Candoğan, Sefer Malak), İstanbul: Bedir Yayınevi.
- CÜZCÂNÎ, el-Kâdı Minâhacüddîn Ebü Ömer Osman b. Sirâciddîn Ömer (1984), *Tabakât-ı Nâsırî*, (thk: Abdülhay Habîbî), Tahran: Dünyayı Kitâb Yay., I. bs.
- ENSÂRÎ, Hâce Abdullah (1962), *Tabakâtü's-Süfiye*, (tsh: Abdülhay Habîbî), Kâbil: Kâbil Matbaay-ı Devletî, 1341.
- ERAYDIN, Selçuk (1997), *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- GAZALÎ, Ebu Hamid Muhammed (1431/2010), *İhyâü Ulûmi'd-Din*, C.III, (thk: Ali Muhammed Mustafa, Said el-Muhâsinî), Dımeşk: Darü'l-Feyha.
- GERDÎZÎ, Ebü Saîd Abülhey b. Dahhak b. Mahmud (2005), *Zeynü'l-Ahbâr (Târîh-i Gerdîzî)*, (tsh: Rahim Rızâzâde Melik), Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengi Yayınları.
- HALÎLÎ, Halîlullah (2008), *Saltanat-ı Gaznevîyân*, Kâbil: İntişârât-ı Emirî, 1387.
- HARKÛŞÎ, Abdülmelik b. Muhammed İbrâhim en-Nîşâburî (1999), *Kitâbü Tehzîbü'l-Esrar*, (thk: Bisam Muhammed Barud), Abu Dabi: el-Mecmeüs'-Sekâfî.
- HUCVÎRÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Osman, (2007), *Keşfü'l-Mahcûb*, (trç ve thk: Abdülhadi Kandil), Kahire: El-Meclisü'l-A'la li's-Sekâfe.
- İBÂDÎ, Abdülkerim (1997), *Horasan Fî'l-Asrî'l-Gaznevî*, (ed: Numan Cebran), Ürdün: Ürbed'ül-Ürdün Yay.
- İBNÜ'L-ESİR, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (1965), *el-Kâmil fî't-Târîh*, C. IX, (nşr: Carolus Johann Tornberg), Beyrut, I. bs.
- KARGAR, Abdullah (2005), *Şehr-i Salâtin-i Gazne der Pûya-i Târîh*, Peşâver: Müessese-i İntişârâtü'-Ezher, I. bs.
- KUREŞÎ, Ebü Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed (1978), *el-Cevâhirü'l-Mudîyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, (thk: Abdulfettâh Muhammed el-Hulû), Giza/Kahire: Hicir Yay., I. bs.
- KUŞEYRÎ, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim (2009), *Kuşeyrî Risâlesi*, (çev: Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yay.
- MERÇİL, Erdoğan (2003), "Mahmûd-ı Gaznevî", *DİA*, C. XXVII, Ankara.
- MERÇİL, Erdoğan (1975), "Sebüktegin'in Pendnâmesi" *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C.IV, s.203-233.
- MÜSTEVFÎ, Hamdullah (2015), *Târîh-i Güzide*, (nşr: Abdülhüseyin Nevâî), Tahran: Müessese-i İntişârât-ı Emir Kebir, II. bs.
- NÂZİM, Muhammed (2000), *Hayat ve Avkât-ı Sultan Mahmud-ı Gaznevî*, (çev: Abdulgafur Emînî), Peşâver: Merkez-i Neşerât-i Meymend, II. bs.
- NEFİSÎ, Saîd (1956), *Suhenân-ı Manzûm-ı Ebü Saîd Ebü'l-Hayr*, Tahran: İntişârât-ı Kitâbhâne-i Şems, I. bs.
- NİZAMÜ'L-MÜLK (2009), *Siyasetname*, (çev: Mehmet Taha Ayar), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- ÖNGÖREN, Reşat (2011), "Tasavvuf", *DİA*, C.XL, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- PALABIYIK, Muhammed Hanefi (2001), "Gazneliler'de İlmi Faaliyetler", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 1, s. 47-71.
- PERVİZ, Abbâs (1957), *Târîh-i Deyâlîme ve Gaznevîyân*, Tahran: Müessese-i Matbuât-ı Ali Ekber-i İlmî, II. bs.
- REŞİDÜDDÎN, Fazlullah Hemedânî (1959), *Târîh-i Gaznevîyân ve Sâmânîyân ve Âl-i Büveyh ez Câmîü't-Tevârîh*, (nşr: Muhammed Debir Siyâkî), Tahran: Kitâbfurûşî-i Furûğî.
- SALİHÎ, İmam Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdülhadî ed-Dimaşkî (1989), *Tabakât-u Ulema-i'l-Hadis*, C.III, (thk: İbrahim ez-Zeybak), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, I. bs.
- SARAY BOSNAVÎ, Muhammed Nergîsî (1839), *ei Nergîsî*, Kahire: Matbaatü Bulak, I. bs.
- SÜLEMÎ, Ebü Abdurrahman Muhammed b. el-Hüseyin (2003), *Tabakâtü's-Süfiye*, (thk: Mustafa Abdulkadir Ata), Beyrut: Dâru'l-Kutûbu'l-İlmiye, I. bs.
- ŞEBÂNKÂRÊ, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1984), *Mecma'u'l-Ensâb*, C.I-II, Tahran: nşr: Emir Kebir

- Yay., I. bs.
- ...(1966), *Târih-i Sîstân*, (nşr: Üstat Muhammed Takî Melikü's-Şuarâ Bahâr), Tahran: Müessesesi-i Hâver.
- ULUDAĞ, Süleyman (2002), "Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin", *DİA*, C.XXVI, İstanbul.
- ULUDAĞ, Süleyman (1997), "Harakânî", *DİA*, C.XVI, İstanbul.
- UTBÎ, Ebû Nasr Muhammed b. Abdilcebbâr el-Utbî er-Râzî (1966), *Târih-i Yemînî*, (çev: Ebû's-Şeref Nâsîh b. Zafer Curfadekânî), (thk: Cafer Şiâr), Tahran: Tahran Üniversitesi Yay., I. bs.
- YAZICI, Tahsin (1994), "Ebû Saîd Ebü'l-Hayr", *DİV*, C.X, 1994, İstanbul.
- YAZICI, Tahsin – Uludağ, Süleyman (1998), "Herevî, Hâce Abdullah", *DİA*, C.XVII, İstanbul.
- ZEHEBÎ, el-İmam Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (1996), *Siyerü 'Alamü'n-Nübelâ*, C.XVII, (nşr: Şuayb el-Arnâvut ve Muhammed el-Araksusî), Beyrut: Müessesetü'r-Risale, I. bs.